

Схемокурс для самостійної роботи

“Партії в політичній системі: світовий досвід та Україна”

Невід'ємною частиною політичної системи сучасного демократичного суспільства є **політичні партії**. Етимологічно "партія" означає "частину", "окремість", елемент політичної системи (от лат. pars, partis - частина, сторона).

Політичні партії відіграють ключову роль в політичному житті демократичних держав. Разом із становленням громадянського суспільства, політичні партії розвиваються історично і зараз є вагомим засобом реалізації загально значимих соціальних інтересів внаслідок тиску на владу або прямого здійснення влади після перемоги на виборах.

Наявність інституту багатопартійності і стійкої виборчої системи створюють дійові гарантії від монополізації політичної влади окремими соціальними групами або партіями, що не представляють інтереси всього суспільства. З близько 190 самостійних держав, що існують нині у світі, багатопартійність затвердилася в 142 країнах, у 19 країнах - діяльність партій заборонена, а в 29 функціонує лише одна офіційна партія.

В Україні багатопартійність стверджувалась протягом тривалого часу. Перші українські політичні партії утворились ще на межі ХХ ст. і діяли переважно у підпіллі. Власного політичного досвіду державницької діяльності українські партії набули під час Української національної революції 1917-1920 років. Але тільки в 1990 р. після законодавчого скасування монополії на владу КПРС-КПУ, виникли реальні передумови для відродження в Україні політичних партій.

Умовами діяльності політичних партій в сучасній Україні є:

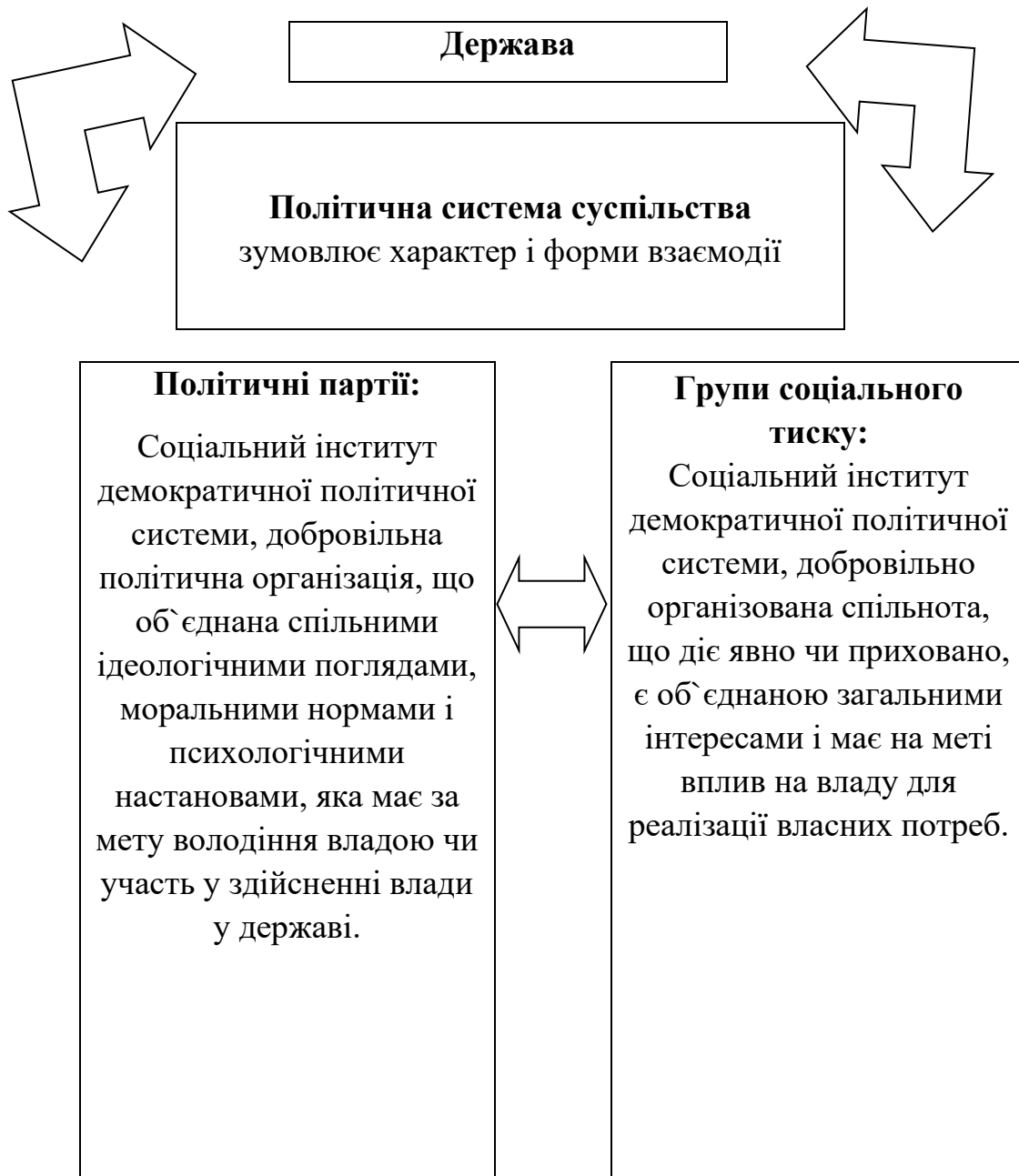
- ствердження демократичної політичної системи та загального виборчого права;
- соціальна структурованість суспільства, формування різнобічних сталих політичних інтересів;
- прийняття законодавчих норм, що регламентують діяльність : політичних партій та існування багатопартійної системи.

Місце і роль політичних партій в політичній системі суспільства

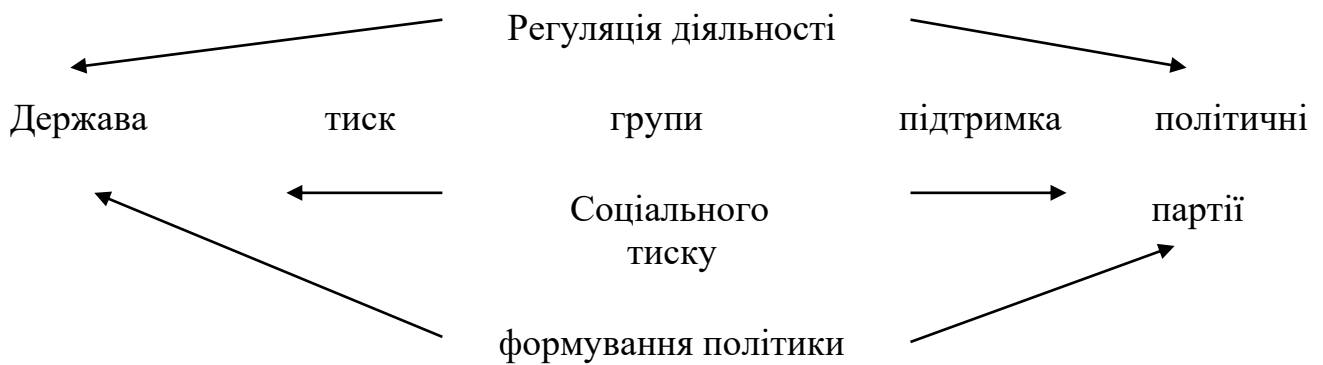
Демократичне суспільство є сукупністю різноманітних соціальних інтересів. Виразниками конкретних інтересів є групи соціального тиску. Загально вагомими, суспільні інтереси є визначальними у діяльності політичних партій. Політичні партії є одним з найбільш ефективних механізмів зворотного зв'язку держави та суспільства, легальним інструментом впливу суспільства на владу. Політичні партії акумулюють суспільне вагомими соціальні інтереси, трансформують їх в загальні політичні вимоги та в разі одержання перемоги на парламентських чи

президентських виборах реалізують їх **практично**.

Елементи політичної системи демократичного суспільства

НАПРЯМКИ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ЕЛЕМЕНТАМИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

ВІДМІННОСТІ МІЖ ПОЛІТИЧНИМИ ПАРТІЯМИ І ГРУПАМИ СОЦІАЛЬНОГО ТИСКУ

Групи соціального тиску:

1. Акумуляують та узагальнюють часткові соціальні інтереси.
2. Здійснюють тиск на органи влади при прийнятті владних рішень.
3. Діють у період реалізації конкретних соціальних інтересів.
4. Не є суб'єктами виборчого процесу.

Політичні партії:

1. Формулюють та реалізують загальнозначущі соціальні інтереси.
2. Здійснюють політичну владу або намагаються її досягти.
3. Діють на постійній основі.
4. Мають розвинену організаційну структуру.
5. Є основними учасниками (суб'єктами) виборчого процесу.

ФОРМИ ВЗАЄМОВІДНОСИН ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРУП СОЦІАЛЬНОГО ТИСКУ І ДЕРЖАВИ.

Групи соціального тиску	Політичні партії	Держава
Визначають соціальні інтереси.	Узагальнюють загальні соціальні інтереси і формують партійну програму.	Реалізує програму партії (або блока партій), що перемогли на виборах.
Залучають до суспільної діяльності активну частину громадян.	Підбирають, готують і просувають кадри для партійної, парламентської й управлінської діяльності.	Формує органи виконавчої влади за допомогою кадрів партії, що перемогла на виборах.
Сприяють соціально близьким партіям у передвиборчій боротьбі.	Організують агітаційно-пропагандистську діяльність під час виборів.	Законодавчо регламентує та реалізує контроль за діяльністю партій.

ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ СУЧАСНОГО ТИПУ

I етап. Протопартії:

- нестійкі станові угруповання і коаліції в античну епоху і Середні віки.

II етап. Зародження політичних партій в Новий час :

- релігійно-політичні прямування (Англія, XVIII ст.);
- суспільно-політичні клуби (Франція, XVIII ст.).

III етап. Утворення двопартійних парламентських систем (кін. XVIII ст.):

- федералісти (демократи) та конфедералісти (республіканці) в США;
- консерватори (торі) та ліберали (віги) в Англії.

IV етап. Формування сучасних партій і партійних систем.

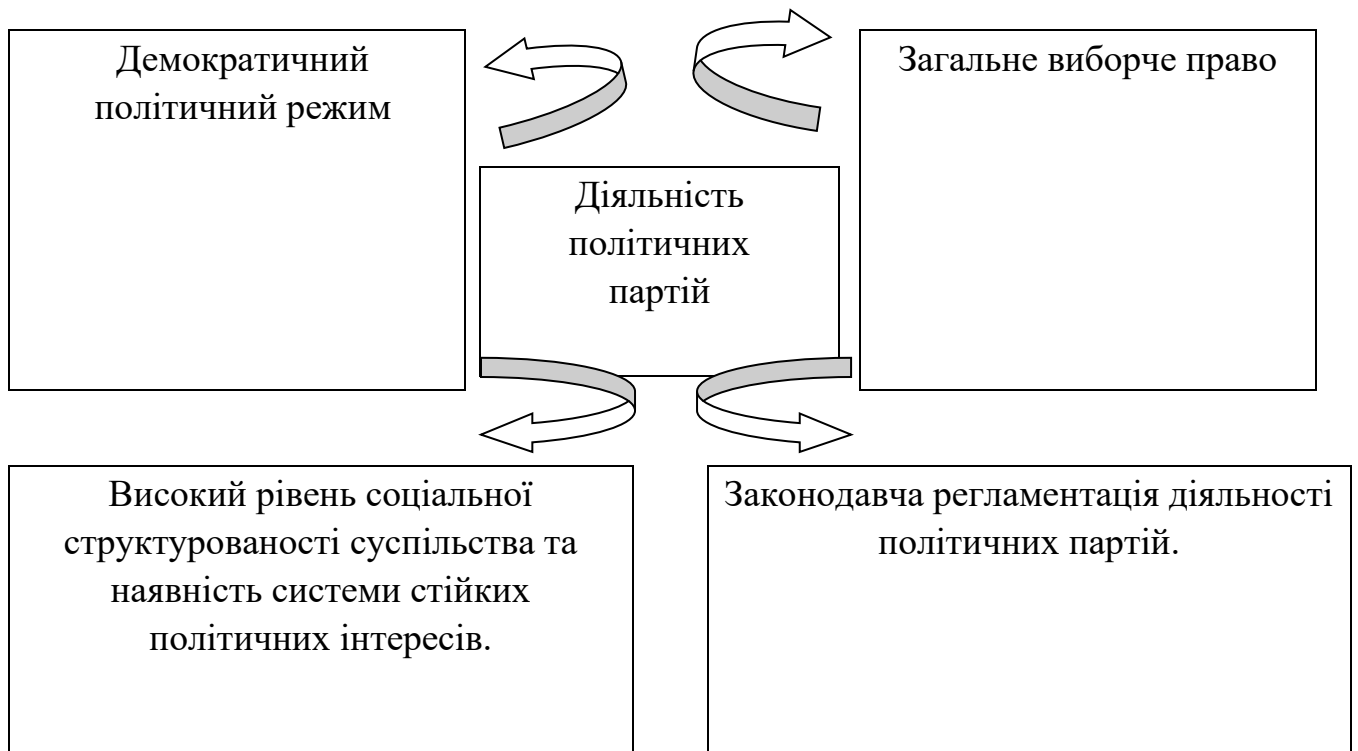
V етап. Перспективи:

- розмивання соціальної бази політичних партій;
- демократизація структури та внутрішнього життя партій;
- еволюція партій в напрямку широкий масових суспільних прямувань.

Теорія політичних партій

Теорія політичних партій як соціальних інститутів політичної системи суспільства потребує аналізу наступних проблем: суспільно-політичні і правові умови, необхідні для повноцінної діяльності політичних партій; визначення поняття "політична партія"; визначення цілей та функцій політичних партій в сучасному суспільстві; типології політичних партій та партійних систем.

Суспільно-політичні і правові умови діяльності політичних партій:

Політичні партії є динамічним структурованим соціальним утворенням, яке об'єднує такі характерні *елементи*:

- зміст певних соціальних інтересів, на основі яких об'єднуються люди у визначену соціальну спільноту;
- наявність консолідаційної бази об'єднання людей у різні соціальні групи на підставі їх спільного розуміння самотності свого інтересу;
- сукупність цілей і функцій, які політичні партії проголошують як мету та засіб своєї діяльності;
- сформованість політичної ідеології, доктрини та партійної програми;
- наявність соціальної бази для діяльності політичних партій;
- сукупність принципів та норм організаційної будови партії як соціальної організації;
- наявність визначених ціннісно-нормативних вимог, якими користується партія в своїй діяльності;
- цілеспрямована діяльність партії по формуванню свого електорату.

Характеристика підходів до визначення поняття «політичні партії».

Системні принципи	Цілі та функції	Функціональне визначення
	Політична ідеологія	Правове визначення
	Соціальна база	Ідеологічне визначення
	Принципи та норми організаційної будови	Класове (марксистське) визначення
	Система морально-психологічних настанов та мотивів	Визначення з точки зору організаційної структури
		Діяльнісне визначення

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ

- розуміння партії як групи людей, що притримуються однієї ідеологічної доктрини (Б.Констан);
- трактування політичної партії як виразника інтересів певних класів (марксизм);
- інституціональне розуміння політичної партії як організації, що діє в системі держави (М. Дюверже).

Типологія політичних партій і партійних систем

На організаційну форму визначеної політичної партії, цілі та методи її діяльності значний вплив мають такі чинники, як форма державного устрою; тип політичного режиму; ступінь соціальної структурованості суспільства; рівень політичної культури суспільства та його лідерів; національні традиції здійснення політичної діяльності.

ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ.

За критерієм організаційної структури:

- централізовані;
- децентралізовані;
- кадрові;
- масові:
 - комуністичні;
 - соціал-демократичні;

- фашистські;
- партії з формально визначеними принципами членства;
- партії з вільним членством;
- партії збудовані на федеративних засадах.

За соціально-політичними ідеалами (партійною ідеологією);

- комуністичні;
- соціал-демократичні;
- ліберальні;
- консервативні;
- фашистські;
- націоналістичні;
- релігійної орієнтації;
- екологічні;
- популістські (без визначених ідеалів).

За формою партійного керівництва:

- колективного керівництва;
- колективного керівництва з чітко вираженим верховенством лідера;
- особистісного керівництва;
- авторитарні (харизматичного керівництва);
- консенсуального керівництва.

За місцем партій у політичній системі:

- **державні** (партійна ідеологія стає державною, партія формує державну систему керування);
- **авторитарні** (поєднання з державою, як складовою основою політичного режиму);
- **парламентські** (діючі в конкурентних політичних системах).

За ступенем впливу ідеології:

- ідеологізовані (комуністичні);
- доктринальні (соціал-демократичні);
- партії ділових інтересів;
- прагматичні.

За політичним статусом:

- правлячі;
- ті, що підтримують владу;
- опозиційні;
- нелегальні (несистемні).

За характером партійних доктрин:

- революційні;
- реформаторські;
- консервативні;
- реакційні.

За політичною орієнтацією:

- ліві;
- центристські;
- праві;
- ультра (правий та лівий екстремізм).

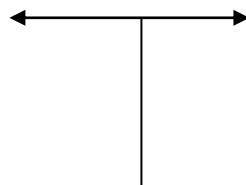
КЛАСИФІКАЦІЯ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ.

Партійна система - сукупність політичних партій (правлячих чи опозиційних), що діють в межах визначеної політичної системи (держави) і беруть участь у боротьбі за владу та її здійснення.

ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ТИПИ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ.

Кількість партій, які виборюють владу або впливають на неї

- **однопартійна**
- **двопартійна**
- **багатопартійна**

Співвідношення партій, з різним політичним статусом

- **мажоритарна**
- **домінуюча**
- **коаліційна**

ПАРТІЙНА СИСТЕМА

Стійкість партійної структури і між партійних відносин

- **стабільні**
- **нестійкі (перехідні)**

Характер міжпартійних відносин

- **конкурентні**
- **неконкурентні**

У СУЧАСНІЙ ПОЛІТОЛОГІЇ РОЗРІЗНЯЮТЬ ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ:

1. Західна демократична партійна система.

Сформувалася в Європі і Північній Америці в XIX сторіччі. У своїй діяльності керується такими правилами:

- у суспільстві йде легальна боротьба за владу;
- владу здійснює партія або група партій, що забезпечили собі підтримку

- парламентської більшості;
- постійно існує легальна опозиція;
- між партіями усередині партійної системи існує згода щодо дотримання цих правил.

2. Етатична партійна система.

- існує тільки одна легальна партія, якій належить державна влада;
- партія керує державою на всіх рівнях державного апарата.

ПАРТІЙНА ПАРЛАМЕНТСЬКА КОАЛІЦІЯ - об'єднання парламентських фракцій з метою досягнення загально значимих цілей.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПАРТІЙНИХ КОАЛІЦІЙ:

- **багатопартійна коаліція** - жодна з партій не спроможна домогтися компетентної більшості;
- **двопартійна коаліція** - є дві сильні партії, кожна з яких спроможна самостійно здійснювати владні повноваження;
- **модифікована двопартійна коаліція** - не одна з двох основних партій не збирає абсолютної більшості і вони змушені кооперуватися з третіми партіями;
- **двоблокова коаліція** - за владу борються два основних блоки, а партії, що стоять поза блоками не грають суттєвої ролі;
- **коаліція домінування** - група партій, які протягом тривалого часу самостійно здійснюють владу;
- **коаліція кооперування** - стійке, рівноправне співробітництво політичних партій.

Сучасні партії, як правило, не однорідні і мають усередині себе фракції - групи членів, що висувують декілька відмінних від загальної програми партії вимоги. Існування в партії фракцій робить її політику більш гнучкою, оскільки допомагає їй зберегти свій вплив серед різноманітних груп виборців.

ТИПИ ВЗАЄМОВІДНОСИН ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПАРТІЙ

“керівництво партії – фракція”

одноцентричні:

- домінує партійне керівництво
- домінує керівництво фракції (США)

двоцентричні:

- орієнтовані на узгодження позицій
- орієнтовані на самостійність членів партії у прийнятті парламентських рішень.

Класифікація первинних організацій політичних партій

”Кокес”	Передвиборний первинний збір членів партії американського зразку
Філіал (відділення)	Стійка партійна організація в виборчих округах, суспільних організацій, на виробництві (соціал – демократичні) партії
Осередки	Ієрархічно організована партія авторитарного типу
Постійні військові або напіввійськові партійні формування	Типу СА у нацистській Германії

Функції партій

Боротьба за владу, її використання або контроль над нею;
Виявлення, формулювання та обґрунтування інтересів відповідних верств та груп;
Політична соціалізація – передача традицій від одного покоління іншому, політичне виховання суспільства і цілому або певної його частини;
Формування та добір кадрів для партії, державних структур та різних громадських організацій;
Розробка та здійснення політичного курсу;
Інтеграційна (узгодження інтересів політичних сил, пом’ягшення конфліктів)

Політичні партії в сучасних суспільствах виконують такі *функції*:

Представницька	Вираження інтересів визначених груп населення.
Соціалізаційна	Залучення частини населення в число своїх членів і прихильників.
Ідеологічна	Розробка привабливої для визначеної частини суспільства політичної платформи.
Владна	Добір, висування політичних кадрів і забезпечення умов їхньої діяльності у існуючих

	владних структурах.
Формуюча	Формування принципів, елементів, структур політичних систем.
Організаційна	Діяльність по добору, розстановці кадрів в самій партії й інших державних громадських організаціях.
Інтеграційна	Припинення конфліктів, узгодження інтересів сил, що борються, політична стабілізація суспільства.

ФУНКЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

Інтеграційна	Забезпечує тривалі інтелектуальні та емоціональні зв'язки між особами, установлює спільні цілі, ціннісні орієнтири, норми поведінки, символи, уніфікує форми спілкування.
Мотиваційна	До здобуття влади носіями даної ідеології формує систему особистих і групових стимулів для організації та боротьби за владу.
Стабілізаційна	Після здобуття влади: утворює психологічні механізми підтримки та співробітництва з новою владою як найбільш доцільною та прийнятною за даних умов.
Легітимізаційна	Формує та зміцнює в суспільстві переконаність у законності та історичній спадкоємності нової влади.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕОЛОГІЙ

За соціальною адресацією

Класові ідеології – такі, що відображають інтереси окремих соціальних груп (класів).

Позакласові ідеології – такі, що відображають спільні інтереси всього народу чи значної його частини (наприклад, антивоєнні рухи, захист навколишнього середовища).

За ставленням до існуючого суспільно-політичного ладу

Негативні ідеології – такі, що відображають інтереси опозиційних політичних сил.

Позитивні ідеології – такі, що відображають інтереси політичних сил, які реально володіють владою.

За критерієм науковості

Наукові ідеології (раціональні) – такі, що передбачають можливість логічного та раціонального обґрунтування основних положень та висновків.

Ненаукові ідеології (ірраціональні) – такі, що передбачають не логічне, а емоційне, ціннісне обґрунтування дієздатності основних положень та висновків

(наприклад, ідеології фашистського типу).

За ступенем радикалізму

Радикальні ідеології – такі, що передбачають усунення існуючого і формування нового суспільно-політичного ладу у відповідності до основних положень даної ідеології.

Помірковані ідеології – такі, що визначають необхідність компромісів у вирішенні суспільно-політичних протиріч.

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПАРТІЙНОЇ ДОКТРИНИ

- **Етап самоідентифікації** – визначення групових інтересів, розпізнавання на цій підставі “своїх” і “чужих” у суспільстві.
- **Етап аксіологічний** – формування суб’єктивного ставлення до “своїх” соціальних груп чи інтересів як дійсно правильних та позитивних.
- **Етап телеологічний** – визначення кінцевої мети даного політичного угруповання (без чіткого окреслення шляхів і засобів їх досягнення).

ФУНКЦІЇ ПАРТІЙНОЇ ПРОГРАМИ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ

- **Інтеграційна** – об’єднує індивідуальні дії партійних організацій та окремих членів партії у досягненні спільних цілей;
- **Мотиваційна** – створює систему зовнішніх та внутрішніх стимулів, що сприяють активній діяльності членів партії;
- **Прагматична** – встановлює пріоритети та черговість практичних дій, що необхідні для здобуття, збереження та використання влади;
- **Інструментальна** – визначає політичні інструменти, що необхідні партії для досягнення головної мети.

Відмінності партійної програми і передвиборної платформи політичної партії

Партійна програма	Передвиборна платформа
1. Адресована, як правило, до членів партії та співчуваючих.	1. Адресована на всіх виборців.
2. Викладає всю сукупність політичних та інших вимог партії.	2. Викладає найбільш привабливі у суспільстві вимоги партії.
3. Містить у собі характеристику засобів і методів політичної діяльності.	3. Відображає лише окремі засоби ведення передвиборної агітації.
4. Прагне до об’єктивного аналізу суспільно-політичних процесів.	4. Подає суб’єктивне бачення суспільно-політичних процесів (в більшості випадків).
5. Має тривалий термін дії.	5. Діє під час конкретної виборчої кампанії.
6. Приймається і змінюється лише вищим представницьким органом партії.	6. Приймається і змінюється, як правило, партійним центром по проведенню виборчої кампанії.
7. У виняткових випадках може документально не оформлюватись.	7. Обов’язково оформлюється в привабливому вигляді як матеріал для ведення передвиборної агітації.

Відмінності політичних партій та політичних блоків

Політична партія	Передвиборний блок
<ol style="list-style-type: none">1. Політична партія має свою власну ідеологію, свої погляди на рішення політичних та економічних проблем і виражає інтереси конкретних соціальних груп.2. Коли партія іде на вибори самостійно, а не у блоці, то вона бере на себе всю повноту відповідальності за свою програму та дії в майбутньому парламенті.3. Сильній, впевненій у собі партії немає сенсу приєднуватися до іншої політичної течії, об'єднувати з нею свої зусилля, підлашуватися під ідеологію інших політичних рухів.	<ol style="list-style-type: none">1. Партії в блоках часто мають різні погляди на ключові питання політики та економіки. Крім того, вони мають суто партійні інтереси (наприклад, отримати під свій контроль важливий парламентський комітет за рахунок партнерів у блоці).2. В парламенті блок розпадається, чим ускладнює формування парламентської більшості та гальмує законодавчий процес.3. Користуючись популярним іменем лідера блоку, до парламенту часто проходять ті політичні сили, у яких мало шансів пройти поодиночці. У блоках часто проходять до парламенту також і ті, хто сколотив капітали сумнівним з точки зору законності чином.

ПРОВІДНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА БАГАТОПАРТІЙНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Традиції політичного плюралізму мають глибоке коріння в українському суспільстві. З 70-х років XIX ст. на території України утворювалися громадські організації, що висували поміж іншим політичні вимоги. У 1880-1990-х роках діяло до 30 політичних гуртків і протопартійних структур, а на початку XX сторіччя - близько 100 осередків студентських спілок, громад, братств.

Після революції 1848-1849 років українське населення Східної Галичини, яка в той час належала до Австрійської (після 1867 р. - Австро-Угорської) імперії, жило в умовах відносно демократичної конституції. В 1890 р. у Львові відбувся з'їзд Української радикальної партії - першої легальної української політичної партії соціал-демократичного спрямування (під впливом І. Франка та М. Павлика). В 1896 р. західноукраїнський гуманіст Юліан Бачинський у книзі "Ukraina irredenta" вперше обґрунтував гасло державної незалежності України. Водночас в Києві в 1891 р. було засновано Братство Тарасівців, яке стало першою в Російській

імперії українською національною організацією, що ставила за мету повну автономію України та наголошувала на націоналізмі у культурі та суспільному житті.

У 1897 р. у Києві нелегально відбувся установчий з'їзд Всеукраїнської Безпартійної Загальної Демократичної Організації. Вона мала на меті стати центром українського національного руху в Російській імперії і включала майже всі напрями політичної думки України.

11 лютого 1900 р. у Харкові було створено Революційну українську партію (РУП), що згодом дала початок багатьом українським політичним партіям як радикального, так і поміркованого типу. Програмним документом РУПІ стала відома брошура харківського адвоката М. Міхновського "Самостійна Україна", в якій було обґрунтовано пріоритетність боротьби за національне визволення та державну незалежність України у порівнянні з боротьбою за соціально-економічні права. У 1902 р. з неї вийшла група націонал-радикалів, які утворили Українську народну партію (УНП). Очолив її М. МІХНОВСЬКИЙ. Тоді ж від РУП відокремилися народники (М. Шаповал, М. Залізняк), які примкнули до партії есерів. У 1903 р. від РУП також відкололась нечисленна Українська соціалістична партія. Це була єдина з соціалістичних партій Росії, що наголошувала на важливості національного питання й визнавала права українського народу. Вихід з РУП представників різних політичних течій засвідчив поглиблення процесу визначення характеру й цілей її діяльності. Вона розвивалася, наслідуючи зразки західноєвропейської та російської соціал-демократії. В 1906 р. з УНП вийшла група автономістів, які заснували Українську демократичну партію (УДП), яка проіснувала лише декілька місяців.

У грудні 1904 р., утворилась Українська Соціал-Демократична Спілка (УСДС). Вона вийшла з РУП під проводом М. Меленевського, Лесі Українки. УСДС діяла спільно з Російською соціал-демократичною робітничою партією (РСДРП) та Бундом і в 1905 р. ввійшла до складу РСДРП (її меншовицької фракції) на основі окремого статуту.

В 1905 р. під час Першої російської революції соціал-демократично орієнтовані члени РУП на чолі з М. Поршем, В. Винниченко і С. Петлюрою перетворили РУП на Українську соціал-демократичну партію (УСДРП), яку відіграла визначну роль у подіях Української національної революції 1917-1920 років.

Після поразки революції 1905-1907 років і настання реакції партійне життя в Україні, як і по всій Росії, завмерло. В 1908 р. було відновлено давню безпартійну організацію під назвою "Товариство Українських Поступовців". До ТУПу належали люди різних переконань. Керівними були принципи автономії, конституціоналізму й парламентаризму. Для прийняття в члени вимагався певний освітній ценз і громадський стан.

В 1917-1920 рр. в Україні діяло понад 30 українських політичних партій (переважно соціалістичної та соціал-демократичної спрямованості), однак

жодна з них не спромоглась стати міцною політичною силою, здатною об'єднати українське суспільство в боротьбі за досягнення політичної незалежності і проведення необхідних соціально-економічних реформ. З початку 20-х років і до законодавчого скасування монополії на владу КПРС (березень 1990 р.) та КПУ (жовтень 1990 р.) в радянській Україні легальне діяла лише одна політична партія.

Після 1920 р. подальший розвиток організованого політичного життя пов'язаний з національним рухом та діяльністю політичних партій Галичини, що не входила до складу СРСР. У 1920 р. виникла Українська військова організація, яка стала засновником Української партії національної революції (УПНР), котра пізніше злилась з Українським національно-демократичним об'єднанням (УНДО). Група Української національної молоді виникла у 1922 р. серед українських вояків у Чехословаччині для самооборони й боротьби з совєтофільством та змінювщиною.

28 січня - 3 лютого 1929 року у Відні відбувся I Конгрес українських націоналістів. У ньому взяли участь 28 представників усіх націоналістичних організацій Галичини, яка на той час перебувала під владою Польщі. Конгрес схвалив політичну програму українського націоналізму й утворив Організацію українських націоналістів (ОУН). 30 грудня 1991 р. на зборах у Львові було засновано Організацію українських націоналістів в Україні, яка проголосила себе спадкоємицею заснованої в 1929 р. ОУН.

За часів Радянського Союзу в 1959 р. Левко Лук'яненко організував Українську робітничо-селянську спілку, яка, перебуваючи у підпіллі, проіснувала не більше року. В 1976 р. виникла Українська Громадська Група (УГГ) сприяння виконанню Гельсінкських Угод на чолі з такими видатними радянськими дисидентами як П. Григоренко, М. Руденко, О. Мешко та ін. Ідея правозахисного руху в Україні зріла й виношувалася задовго до створення Української Гельсінкської громадської групи.

Масове зародження в Україні громадських структур (так званих неформальних організацій) альтернативних, а то й опозиційних КПРС почалось у другій половині 80-х років. Восени 1987 р. у Львові виникло "Товариство Лева". Незважаючи на культурницько-етнографічний характер Товариства, у ньому вже 1988 р. намітилася група людей, які жваво цікавилися політикою і намагалися займатися нею. Філії Товариства відкрилися і в інших містах України (у Рівному, Луцьку).

На основі колишньої Української Громадської Групи у середині 1988 р. було створено Українську Гельсінкську спілку (УГС), яка відіграла важливу роль у формуванні політичної опозиції в Україні (засновники В. Чорновіл, Михайло та Богдан Горині). Вже у березні 1989 р. за активного сприяння УГС відбулася перша політична демонстрація і перший за радянський період політичний страйк. УГС була першою організацією в республіці, ідо заявила про необхідність побудови самостійної української держави. Влітку 1988 р. було створено

Демократичний союз з широким спектром поглядів (ліберальні демократи, соціал-демократи, демокомуністи).

4 березня 1989 р. була проведена установча конференція "Меморіалу" - громадської організації, яка мала на меті викриття злочинів проти людяності за часів Сталіна та сприяння відновленню справедливості щодо жертв масових репресій. У жовтні 1988 р. був проведений установчий з'їзд всеукраїнської організації "Зелений світ" на чолі з Ю.Щербаком, що стало початком руху зелених в Україні.

Проект програми Руху, підготовлений ініціативними групами Спілки письменників України (СПУ) та Інституту літератури АН УРСР, було винесено на обговорення загальних зборів київської письменницької організації 31 січня 1989 р., де було заявлено про те, що пленум СПУ доручив ініціативній групі розробити проект програми Народного Руху України за перебудову. НРУ швидко перетворився на опозиційну до КПРС структуру. 8-10 жовтня 1989 р. у Києві у залі Політехнічного університету відбувся установчий з'їзд ПРУ. На час створення у його лавах було майже 300000 членів. РУХ об'єднав у своїх лавах представників різних поглядів: від комуністів-реформаторів до членів УГС та інших організацій, що виступали з позицій антикомунізму.

18 грудня 1989 р. нарада представників неформальних організацій і об'єднань створила блок демократичних сил на виборах до Верховної Ради УРСР. Демократичний блок, що спирався на структури Руху, отримав чверть місць, а у Галичині та Києві переконливо переміг.

У жовтні 1989 у Львові була створена перша на теренах Радянської України Українська національна партія (УНП). Партія не визнавала законів "окупаційної влади", бойкотувала вибори до Верховної Ради України. У подальшому вона розчинилась в Українській міжпартійній асамблеї (УМА), про створення якої було проголошено 1 липня 1990 р.

Українська республіканська партія виникла на з'їзді УГС, що відбувся 29-30 квітня 1990 р. у Києві у Будинку кіно. УРП оголосила себе правонаступницею УГГ та УГС.

25-27 травня 1990 р. у бібліотеці Київського Політехнічного інституту відбувся установчий з'їзд Об'єднаної соціал-демократичної партії України (ОСДПУ). На з'їзді стався розкол української соціал-демократії на дві течії - СДПУ та ОСДПУ, який триває до цього часу.

Від кінця 1989 року мотив багатопартійності дедалі виразніше проступає у промовах політиків, у рекомендаціях політологів, у розмовах пересічних громадян. На лютневому (1990 р.) Пленумі ЦК КПРС було оголошено про відмову від політичної монополії КПРС, а в Програмній заяві XXVIII з'їзду було проголошено курс на діалог і рівноправне партнерство з усіма прогресивними ідейно-політичними течіями, утворення з ними політичних блоків. Вилучення ст.6 Конституції СРСР (а потім й Конституції УРСР) юридичне позбавило КПРС-КПУ

політичної монополії, легалізувало та інтенсифікувало процес утворення нових політичних структур. З 1990 р. починається формування сучасної багатопартійної системи в Україні.

ПРИЧИНИ СЛАБКОСТІ "ІСТОРИЧНИХ" УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Слабкість сталої, підтриманої широкими масами населення власної традиції державотворення та політичної боротьби.

Наявність різних політичних умов для діяльності політичних партій: відносно демократичний конституційний лад в Австро-Угорської імперії та самодержавно-поліцейський режим в Російській імперії (навіть після революції 1905-1907 років). Вузька соціальна база українських політичних партій (90-х років XIX ст. - початку 20-х років XX ст.); їх активні члени в більшості - студенти та представники інтелігенції; брак освічених національно-свідомих політичних і партійних кадрів. Ідейна невизначеність, відсутність спільних підходів до розробки головних цілей політичних партій (основна антитеза - пріоритет національно-державного відродження чи соціально-економічних реформ).

Організаційна слабкість українських партій, розвинена фракційність, що межує із загрозою розколу, гостра внутрішньопартійна боротьба з принципових питань (у т.ч. заради лідерства у партії).

Нерішучість і непослідовність у проведенні необхідних соціально-економічних перетворень у часи Центральної ради та УНР (1917-1920 рр.), втрата політичної ініціативи і, як наслідок, швидке послаблення впливу на основні соціальні групи населення України (у т.ч. навіть на українське селянство).

Значна і згодом жорстка конкуренція з боку загальноросійських політичних партій, особливо на Сході і Півдні України, та польських - у Галичині

Суперечливі зовнішньополітичні умови діяльності українських політичних партій під час Української національної революції 1917-1920 років, масштабне іноземне втручання у внутрішньополітичну боротьбу в Україні.

ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1990-2005 рр.)

З березня 1990 р., коли було юридичне скасовано 70-річну монополію КПРС-КПУ на владу, партійна система взагалі та українські політичні партії зокрема пройшли ряд етапів у своєму становленні та подальшому розвитку.

I етап (1990-1991 роки) - ідеологічний етап у становленні інституту багатопартійності в Україні (пошук альтернативних щодо комуністичної програм суспільного розвитку), період жорсткого протистояння легальних демократичних організацій України з КПРС-КПУ, юридичне оформлення більшості національних рухів і політичних партій, переваги політичного (антикомуністичного)

негативізму в їх діяльності та програмних вимогах.

II етап (1992-1994 роки) - завершення початкового періоду формування сучасної багатопартійної системи, організаційне та програмне самовизначення провідних політичних партій різної ідейної спрямованості, спроби розробки позитивних партійних програм, спрямованих на пошуки оптимальних засобів розбудови незалежної української держави.

III етап (1994-1998 роки) - посилення політичної фрагментації партійної системи в Україні, зростання прагматизму та авторитарності в керівництві багатьох політичних партій (особливо під час перших виборів до Верховної Ради за частково пропорційної системи), активний пошук власного місця в політичній системі українського суспільства, накопичення засобів ефективного впливу на електоральну поведінку виборців (сучасні PR-технології).

IV етап (1999-2005 роки) - сучасний етап.

СУЧАСНОМУ ПЕРІОДУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА РУХІВ УКРАЇНИ ПРИТАМАННІ ТАКІ РИСИ:

- > фактичний розподіл політичних партій на суто парламентські та інші, безпосереднє утворення нових політичних партій в стінах Верховної Ради з метою посилення позицій окремих політиків чи впливових груп;
- > явна регіоналізація та персоналізація (щодо особистого впливу лідера на формування партійної політики) провідних політичних партій та партійних блоків;
- > посилення зовнішнього та внутрішнього тиску з боку органів державної влади на діяльність політичних партій;
- > потяг до внутрішньої консолідації (у т.ч. і у формі розмежування колишніх союзників); втрата будь-якого громадського впливу малих позапарламентських політичних партій;
- > формування міжпартійних союзів і блоків, широких позапартійних громадських об'єднань, у т. ч. на суто прагматичних позаідеологічних засадах, що орієнтовані виключно на негайне отримання влади у державі;
- > початок реформування політичної системи в напрямку переходу до парламентської форми державного устрою, що має на меті посилення впливу та громадської відповідальності провідних політичних партій.

Динаміка утворення політичних партій в Україні упродовж 1990–2000 рр.

Рік	Кількість зареєстрованих партій	Деякі найбільш відомі партії (зареєстровані у вказаному році, як приклад)
1990	1	Українська республіканська партія (УРП)
1991	7	УСДП, ПЗУ, ДемПУ, ЛПУ, УХДП, СПУ
1992	13	СелПУ, ЛДП, УКРП, ХДПУ
1993	28	Партія труда, УПС, КУН, НРУ, СДПУ, ВПО „ДСУ”, КДП, КПУ, ОУНЬУ
1994	33	ВО „Громада”, ПДЕСП, ПК(б)У
1995	36	МБР, СНПУ, ХЛС
1996	41	ПНЕРУ, НДП, СДПУ(О), ПСПУ, АПУ
1997	53	Партія „Союз”, ВПТ, РХП, УНА, ПРП, ПРВУ
1998	66	ПП „За красиву Україну”, УСДП, Патріотична партія України
1999	90	ПП „Русь єдина”, КП(т), СДС, ПП „Вперед, Україно!”, ЛПУ(о), ПДС, ПСЖУ, ВО „Батьківщина”, ПП „Яблуко”, УНР
2000	109	УП „Єдність”, УНП „Собор” , ПППУ, ВОЛ „Справедливість” , ПП „Трудова Україна”, КПУ (о), НРУ за єдність, Партія інтелігенції України
2001	122	Екологічна партія України, ВПО „Жінки за майбутнє”, КПРС, Партія „За Русь єдину”, партія регіонів (перереєстровано), Партія „Солідарність”, УНК, ПП „Нова політика”, ПП „Українська партія зелених”, Соціал-Демократична Партія Молоді
2002	127	

Політичні партії, що припинили діяльність (4): Всеукраїнська партія пенсіонерів, Партія солідарності України, Партія труда, Політична партія “За красиву Україну”.

ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ПОДАЛЬШИЙ РОЗВИТОК ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ.

Особливості багатопартійної системи в Україні.

Формування громадянського суспільства як сфери діяльності окремих осіб та суспільних груп, що залишається поза прямого впливу держави,

Політична структуризація суспільства, формування стійких загальнодержавних політичних, соціально-економічних та духовних інтересів громадян; створення правових, організаційних, матеріальних та інших умов для підвищення статусу й ролі в суспільному житті незалежних громадських організацій.

Проведення конституційної реформи в Україні:

- перехід від президентської до парламентської республіки (з традиційно більшим впливом політичних партій в політичному житті);
- утворення сталої парламентської більшості у Верховній Раді, що візьме на себе відповідальність за формування коаліційного уряду та реалізацію програми його діяльності;
- розвиток місцевого самоврядування, спрямований на посилення ролі місцевих осередків політичних партій в житті територіальних громад;
- побудований на сучасних демократичних засадах розподіл владних повноважень між центром та регіонами, що сприятиме укріпленню регіональних осередків політичних партій.

Прийняття нового закону про вибори народних депутатів України голів та депутатів та місцевих рад виключно чи частково на пропорційній основі з достатньо високим "порогом" представництва голосів виборців (від 5 до 7%).

Прийняття (чи вдосконалення) пакету законів та інших нормативних актів про Кабінет Міністрів України, щодо статусу парламентської більшості та опозиції, партійних фракцій у Верховній Раді, прав та обов'язків депутатів всіх рівнів тощо.

Перереєстрація існуючих політичних партій на основі вимог Закону України "Про політичні партії в Україні" від 5 квітня 2001 р.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ІМОВІРНОГО РОЗВИТКУ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Становлення громадянського суспільства, законодавче забезпечення його ролі у суспільно-політичному житті. Визначення місця та ролі політичних партій в структурі інститутів громадянського суспільства. Перереєстрація партій, яка приведе до різкого скорочення чисельності "кишенькових партій".

Поступове формування системи сильних парламентських політичних партій (не більш як 5-6), здатних здійснювати реальний вплив на владу як на місцевому, так й на центральному рівнях.

Утворення сталої партійної більшості у Верховній Раді, спроможної

сформувати відповідальний перед нею коаліційний уряд.

Розмежування функцій політичних партій, громадських організацій, груп впливу і внаслідок цього посилення ролі провідних партій в політичній системі суспільства.

Організаційне і матеріально-фінансове укріплення провідних політичних партій, послаблення впливу на їх діяльність суб'єктивних (персональних) чинників.

Поступове зменшення радикального негативізму в діяльності опозиційних політичних партій, зростання конструктивних елементів в їх політиці.

Впровадження в політичну практику цивілізованих норм взаємовідношень політичних партій і органів державної влади, міжпартійних стосунків, правил здійснення передвиборної боротьби тощо.

Формування дієздатного механізму взаємодії політичних партій з органами державної влади та місцевого самоврядування у вирішенні практичних питань політичного і соціально-економічного розвитку як держави в цілому, так й окремих регіонів та громад.

В перспективі - зміцнення постійного масового електорату провідних політичних партій, відхід партій від артикуляції суто регіональних інтересів, розвиток дієздатної загальнодержавної партійної системи.

Політичні партії в політичній системі сучасної України

На відміну від розвинених демократичних країн Заходу, політична система сучасної України лише формується. Українські політичні партії все ще на етапі самовизначення, організаційного та ідейного становлення. Глибока економічна криза, нерозвиненість необхідних інституцій громадянського суспільства, несформованість сучасної соціальної структури суспільства, стійка громадська апатія більшості населення, поширене зневірення пересічних виборців у можливості реально покращити ситуацію в країні, відсутність необхідної правової бази і недосконалість діючого законодавства не дозволяють існуючим політичним партіям перетворитись у реальну політичну силу в державі.

У березні 1998 року з 53 політичних партій, зареєстрованих на той час в Мін'юсті України, 40 партій взяли участь у парламентських виборах 1998 р. {у т. ч. 21 партія самостійно і 9 виборчих блоків}.

У березні 2002 року у виборах по загальнодержавному багатомандатному округу взяло участь 33 партії та блоки, серед яких 12 виборчих блоків та 21 політична партія. Всього у виборах до Верховної Ради брали участь половина - 63 партії (42 у складі блоків та 21 - самостійно) із 127 зареєстрованих на той час в Україні.

Якщо у 1998 році за підсумками виборів у багатомандатному загальнодержавному окрузі подолали 4 %-й бар'єр і потрапили до Верховної Ради України 8 партій та блоків (КПУ, НРУ, блок СПУ-СелПУ, ПЗУ, НДП, ВО

"Громада", ПСПУ, СДПУ(О), то у 2002 році їхня кількість скоротилася до 6 (Блок В. Ющенко "Наша Україна", КПУ, блок "За єдину Україну!", "Блок Ю. Тимошенко", СПУ, СДПУ(О)). На останніх виборах до Верховної Ради партійні симпатії виборців розподілилися більш компактно поміж впливових політичних партій: так звана "премія" - сума голосів, відданих за партії та блоки, що не подолали 4 %-й бар'єр, яка пропорційно розподіляється серед переможців, на виборах у 2002 році становила трохи більше 1/5 голосів виборців, у той час, як у 1998 році "премія" становила 1/3 голосів усіх виборців по Україні.

Ідеологічні пріоритети виборців у двох останніх парламентських кампаніях дещо відрізняються. У 1998 році до Верховної Ради потрапило 3 ліві партії - КПУ, блок СПУ-СелПУ, ПСПУ, 3 центристські сили - НДП, ПЗУ та СДПУ(о) та один представник нелівої опозиції - ВО "Громада".

У 2002 році до парламенту було обрано лише 2 ліві партії - КПУ та СПУ. Центристські сили залишилися на тому же рівні - 3 партії та блоки - "Блок В. Ющенко "Наша Україна", блок "За єдину Україну!", СДПУ(О). Неліва опозиція представлена теж однією партією - "Блоком Ю. Тимошенко". Тож відбулося скорочення репрезентантів лише у лівому таборі.

ПОЛІТИЧНА ОРІЄНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

(у відповідності з партійними передвиборчими платформами)

(перелік політичних партій не є вичерпним, він наведений лише як приклад)

Партії політичного центру

1. Аграрна партія України (АПУ).
 2. Всеукраїнське об'єднання християн (ВПХ)
 3. Всеукраїнська партія трудящих (ВПТ)
 4. Конституційно – демократична партія (УДП)
 5. Ліберальна партія України (ЛПУ)
 6. Ліберально – демократична партія України (ЛДПУ)
 7. Народно – демократична партія України (НДП)
 8. Партія “Реформи і порядок” (ПРП)
 9. Партія “Демократичний союз”
 10. Партія економічного відродження (ПЕВ)
 11. Партія захисників Вітчизни
 12. Партія зелених України (ПЗУ)
 13. Партія національно – економічного розвитку України (ПНРУ)
 14. Партія регіонів (ПР)
 15. Соціал – демократична партія України (об'єднана)
 16. Соціал – демократична партія України (СДП)
 17. Українська партія справедливості (УПС)
- Значна різноманітність політичних цілей та вимог;
 - Демократичні та ліберальні цінності (пріоритет прав особистості) як ідейна основа більшості партійних програм;
 - Безумовний пріоритет економіки над політикою;
 - Громадянське суспільство і соціально орієнтована ринкова економіка;
 - Визнання важливості для України соціал – демократичних цінностей;
 - Підтримка прискореної ринкової трансформації економіки України, її наближення до західних стандартів;
 - Баланс зовнішньополітичних інтересів України з перевагою курсу на європейську інтеграцію;
 - Переважно парламентсько-президентська республіка з ефективним розподілом влад;
 - Активна регіональна політика щодо передачі реальних владних повноважень до регіональних органів управління;
 - Лібералізм у мовній політиці та у ставленні до розвитку національних культур.

Ліві політичні партії

1. Комуністична партія робітників і селян (КПРС).
2. Комуністична партія України (КПУ)
3. Комуністична партія України (оновлена) (КПУ(о)).
4. Комуністична партія України (трудова) (КП(т)).
5. Прогресивна соціалістична партія України (ПСПУ).
6. Селянська партія України (СелПУ).
7. Соціалістична партія України (СПУ).

Характерні риси партійних програм:

- Оновлений марксизм і лівий соціал – демократизм як ідейна основа партійних програм;
- Визнання пріоритету політики над економікою;
- Зовнішньополітична орієнтація на СНД, Росію;
- Парламентсько-президентська республіка із сильною виконавчою владою;
- Відмова від сучасної політики ринкових реформ та “шокової терапії”;
- Визнання багатокласності економіки з розвиненим суспільним сектором і сильним державним регулюванням економічних процесів;
- Визнання рівності мов і національних культур всіх народів України з урахуванням особливої ролі російської мови як мови міжнаціонального спілкування, активна протидія націоналізму.

Інтеграціоністські (профсоюзні) політичні партії

1. Партія “Русько – український Союз” (“РУСЬ”).
2. Партія “Союз” (Союз).
3. Партія слов’янської єдності України (ПСЄУ)
4. Слов’янська партія (СловПУ).

Характерні риси партійних програм:

- Визначення розвалу радянського народногосподарського комплексу як провідної причини сучасної соціально – політичної кризи в Україні;
- Заклик до поєднання східнослов’янських народів у новому наддержавному утворенні з неясною побудовою;
- Федеративно-земельний устрій для майбутньої України;
- Пріоритет громадського суспільства і прав особистості;
- Розвиток ринкової економіки із збереженням державного регулювання з метою забезпечення соціальної справедливості;
- Вимога визначення офіційного статусу російської мови в Україні як другої державної (принаймні в російських регіонах)

ПРАВИ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ

Національно-радикального типу:

1. Всеукраїнське політичне об'єднання "Державна самостійність України" (ВПО „ДСУ”)
2. Конгрес Українських націоналістів (КУН)
3. Соціал-національна партія України (СНПУ)
4. Українська консервативна республіканська партія(УКРП)
5. Українська Національна Асамблея (УНА)

Національно-демократичного (консервативного) типу:

1. Демократична партія України (ДемПУ)
2. Народний рух України (НРУ)
3. Республіканська християнська партія(РХП)
4. Українська національна консервативна партія (УНКП)
5. Українська республіканська партія(УРП)
6. Українська селянська демократична партія (УСДП)
7. Українська християнсько-демократична партія (УХДП)
8. Християнсько-демократична партія України (ХДПУ)
9. Християнсько-народний союз (ХНС)

Характерні риси партійних програм:

- Інтегральний націоналізм як ідейна основа партійних програм
- Визнання пріоритету нації та її інтересів(націократія)
- Українська національна ідея як провідний чинник державотворення
- Унітарна національна держава із сильною (національно свідомою) виконавчою владою
- Самостійна зовнішня політика України, яка орієнтована на жорстке протистояння з СНД, Росією
- Державне регулювання економікою з метою забезпечення необхідних ринкових перетворень
- Активна державна підтримка розвитку української мови та національної культури, української (титульної) нації взагалі

Характерні риси партійних програм:

- Поміркований (демократизований) націоналізм як ідейна основа партійних програм
- Опора на християнську філософію (орієнтація на УПЦ-КП і УГКЦ) та консервативну мораль
- Унітарна національна держава із сильними регіонами
- Схильність до парламентсько-президентського устрою держави
- Зовнішньополітична орієнтація на Захід (на Євроатлантичні структури)
- Ринкове перетворення української економіки; пріоритет розвитку української мови та української національної культури

**Результати голосування у 2002 р. до Верховної Ради України
по загальнодержавному багатомандатному округу**

№ п/п	Партія, блок	Результати голосування, %	Голосів"за" по Україні
1	Виборчий блок політичних партій „Блок В. Ющенко Наша Україна”	23.55	6086824
2	КПУ	20.01	5170904
3	Виборчий блок політичних партій „За єдину Україну !”	11.19	3047358
4	Виборчий блок політичних партій” Виборчий блок Ю.Тимошенко”	7.25	1873622
5	СПУ	6.87	1777495
6	СДПУ(О)	6.27	1621266
7	Виборчий блок політичних партій „Блок Вітренко”	3.22	833222
8	Всеукраїнське політичне об’єднання”Жінки за майбутнє”	2.11	546654
9	Виборчий блок політичних партій „Команда Озимого покоління”	2.01	522794
10	КПУ(о)	1.40	362028
11	ПЗУ	1.30	337200
12	Партія „Яблуко”	1.15	298876
13	Виборчий блок політичних партій „Єдність”	1.07	278892
14	Виборчий блок політичних партій ”Демократична партія України” - партія „Демократичний союз”	0.88	227464
15	Партія „Нова генерація”	0.77	200443
16	Виборчий блок політичних партій” Руський блок”	0.73	190634
17	Виборчий блок політичних партій” ЗУБР”	0.43	112165
18	КПРС	0.41	106866
19	СелПУ	0,38	99404
20	Партія реабілітації тяжкохворих України	0,35	91042
21	Всеукраїнська партія трудящих	0,34	88618
22	Політична партія „Всеукраїнське Об’єднання Християн”	0,29	75016
23	Соціал-демократична партія України	0,26	68774
24	Виборчий блок політичних партій” Народний рух України”	0,16	41654
25	Виборчий блок політичних партій „Проти всіх”	0,11	29675
26	Українська морська партія	0,11	28934

27	Народна партія вкладників та соціального захисту	0,10	27455
28	Всеукраїнська партія "Нова сила"	0,1	26871
29	Українська політична партія "Християнський рух"	0,09	23548
30	Партія „Справедливість"	0,08	21927
31	Українська Національна Асамблея	0,04	10991
32	Виборчий блок політичних партій Українська партія та Всеукраїнська партія міжнаціонального порозуміння "Новий світ"	0,04	10991
33	Ліберальна партія України	0,03	8513